

Marinko Vuković
Zaprešić
Hrvatska
marinkovukovic71@hotmail.com

UDK 248.153.8 (497.542 Sl. Kobaš)
398:232.931](497.542 Sl. Kobaš)
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 4. svibnja 2010.
Prihvaćeno: 13. svibnja 2010.

Pučka pobožnost u svetištu Blažene djevice Marije u nebo uznesene, u Kloštru kod Kobaša

Svetište posvećeno Majci Božjoj u Kloštru svake je godine uoči i na sam dan Velike Gospe (14. i 15. kolovoza) mjesto hodočašća i izrazite pučke pobožnosti vjernika iz okolnih mjesta. Na tisuće ljudi dolazi “na zavjet Gospi” obavljajući strogo vjerske obrede. Uz vjerske obrede vjernici sudjeluju pri tom i u nekim pučkim običajima koji prate ovo blagdansko događanje. Položaj na kojem se nalazi crkva moguće je sveto tlo iz ranije prošlosti. U radu se pokušava otkriti prikrivena mitska struktura vezana uz ovo svetište.

Ključne riječi: pučka pobožnost, hodočašća, vjerovanja, Kloštar, Slavon-ski Kobaš

U radu će se istražiti pučka pobožnost i običaji u Kobašu vezani uz blagdan Velike Gospe. Pritom se kao temeljno metodološko polazište uzima holistički komparativni pristup nekoliko znanstvenih disciplina – etnologije, povijesti, arheologije, lingvistike i povijesti umjetnosti.

U prvom dijelu rada donosi se suvremeni etnografski zapis koji je početkom 21. stoljeća zabilježen u knjizi kobaškog župnika, velečasnog Mije Dukića, “Kloštar u Kobašu” te kazivanje Mande Ferić iz susjednog sela Kuta.

U drugom dijelu, uz pomoć povijesnih i arheoloških izvora, pokušat će se odrediti nastanak ovoga svetišta i prikazati povijest njegove uže okolice.

U trećem dijelu, svetište i njegovu okolinu prikazat će se u starijem mitološko-religijskom kontekstu, rekonstruirati mitski prostor te komparirati s činjenicama iz prva dva dijela.

Pučka predaja

Prema pučkoj predaji, obred proslave Velike Gospe odvija se od pamtivijeka po istom obrascu. Počinje tri tjedna prije samog blagdana,¹ što nam je potvrdila kazivačica Manda Ferić, i predstavlja mjesnu tradiciju žitelja Kobaša, kao i onih koji su otišli iz Kobaša i žive negdje drugdje. Iz kobaške župne crkve procesija, u kojoj sudjeluju svi župljani, a najčešće mladi i djeca (oko 300 osoba), kreće u Kloštar². Put je dug oko tri i pol kilometra, a pritom mnogi od njih izvršavaju osobne zavjete dane Gospi Kloštarskoj. Procesija dolazi do crkve u Kloštru te, nakon što je jednom obiđe, ulazi u crkvu, gdje vjernici pred oltarom zapjevaju zazive Gospi. Stariji i bolesni, koji ne mogu sudjelovati u procesiji, dočekuju je pred crkvom. Kobašani, sudionici procesije, zadržavaju se na grobovima svojih pokojnika³ oko jedan sat. Potom se, na zvuk zvona, ponovno okupe u crkvi, izmole litanije Majke Božje, obilaze oko oltara, pjevaju pozdravnu pjesmu Gospi i vraćaju u kobašku župnu crkvu. Ova se pučka pobožnost odvija između 14 i 17 sati (Dukić, 2002: 67, 68).

Glavna proslava u Kloštru održava se uoči i na sam dan Velike Gospe, 14. i 15. kolovoza. U svetište dolaze vjernici od Novske do Županje, a dosta ih dolazi i iz požeškog kraja. Prije Domovinskog rata dolazio je znatan broj vjernika iz Bosne, katolika, ali i pravoslavnih i muslimana.

Događanja uoči Velike Gospe sredinom 20. stoljeća i u drugoj polovici 20. stoljeća opisala nam je kazivačica Manda Ferić. Osim zavjetne procesije tri tjedna ranije, Kobašani i uoči samog blagdana Velike Gospe imaju vlastitu zavjetnu procesiju, u kojoj je Manda Ferić sudjelovala još kao mala djevojčica. Ona bi, nakon doručka, sa svojim ukućanima krenula pješice u svetište udaljeno sedam kilometara. Išli su poljskim putovima, moleći kronicu i pjevajući pobožne pjesme. Po dolasku, hodočasnici obilaze oltar, mole se i ispovijedaju. Uvečer u sedam sati održava se misa, a poslije mise kobaška procesija obilazi oko crkve pri čemu joj se pridružuju hodočasnici i procesije pristigle iz drugih mjesta. I oni su također dolazili pješice (neki čak bosni), obučeni u narodne nošnje, noseći slike i kipove s Blaženom Djevicom Marijom. Noć su provodili spavajući na groblju sve do početka 1990-ih godina. Danas je to rijetka pojava. Prema kazivanju gospe Mande Ferić, spavanje na grobovima zagrijanim ljetnim suncem bilo je ugodno.

U svanuće, hodočasnici su se umivali na rijeci Orljavi dvadesetak metara udaljenoj od crkve i groblja te odlazili na ranu misu – *Galcijansku*⁴ (grkokatoličku), a potom na veliku katoličku (kazivačica Manda Ferić).

¹ To je 25. srpnja na dan Sv. Jakova.

² Sjedište župe iz sela Kloštar (danas ne postojećeg) premješta se 1698. godine u selo Kobaš. Od tada crkva Majke Božje u Kloštru postaje filijala župne crkve sv. Ivana Krstitelja u Kobašu (Dukić, 2002:28).

³ Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kloštru nalazi se usred kobaškog groblja u koje su se do 1789. godine ukapali pokojnici sela Kuti i Bebrina istočnije od Kobaša.

⁴ „Galcijani“ – naziv za žitelje u selima zapadne Brodske Posavine koji su se doselili na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće za vrijeme Austro-Ugarske iz Galicije i Bukovine. Narodnosno pripadaju Poljacima i Ukrajinacima. Poljaci su rimokatolici, a Ukrajinci grkokatolici. U kontekstu iskaza kazivačice naziv „Galcijani“

Prema kazivanju Mande Ferić, vjernici su se nakon mise još neko vrijeme zadržavali pokraj svetišta, jeli u hladovini nekog stabla hranu koju su ponijeli sa sobom, kupili nešto kod licitare te krenuli nazad kući kroz polja.

Narodno veselje u šatorima s hranom i sviračima bilo je dugo vremena sastavni dio pučke pobožnosti. Nakon Domovinskog rata, kada se prestala izvoditi "folk" glazba s istoka, svirka je u šatorima prestala, te je i broj posjetitelja uoči blagdana znatno opao.

Prije desetak godina iskopan je bunar pokraj crkve te obzidan kapelicom u kojoj se nalazi kip Gospe Lurdske.

Zanimljivo je također groblje sela Kobaš. Ono se, s obzirom na skoro dvije tisuće stanovnika, čini dosta malenim. Isto tako, možemo uočiti da se ukapanje vrši sjeverno od crkve, dok sa zapadne i istočne strane nema ukapanja, tek u novije vrijeme poneki ukop. Južno od crkve nema grobova. Razlog je tome što svaka obitelj ima strogo površinom ograničeno svoje malo groblje, unutar zajedničkog groblja, a koje se položajem nalazi ispred svetišta. Stoga se svi članovi obitelji ukapaju jedni na druge i nema širenja groblja kao što je to slučaj u drugim susjednim selima (kazivačica Manda Ferić).

Uz pučko vjerovanje vezana je i pojava grebanja crkvenih zidova što se jasno vidi na jednome vanjskom zidu. Postoji, naime, vjerovanje da vjernik, ponese li sa sobom neki predmet ili komadić ovoga svetog mjesta i drži ga uvijek uza se, cijelu godinu ima zaštitu Gospe. Gospođa Manda Ferić govori kako su Bosanci doticali zidove, obilazili klečeći oko crkve, grebli kamen s vanjskih zidova i nosili ga sa sobom (usp. Čapo Žmegač, 1998: 295).

Kao što je slučaj sa svim marijanskim svetištima, tako i ovo ima svoje čudo. Na moje pitanje kazivačici zašto tako mnogo ljudi štuje ovo mjesto, odnosno zna li što se tu dogodilo, ispričala je priču o slici koju su ukrali Bosanci, a ona se sama noću vratila. Dok je na povratku prelazila Savu, čulo se zvono koje zvuči u rijeci. Kada su vjernici došli u crkvu Blažene Djevice Marije u Kloštru, slika je bila na svome mjestu. Prema pučkom vjerovanju, uz ovaj se događaj veže i početak hodočašća u Kloštar.

S ovom je predajom zapravo povezano nekoliko slika. Stoga će se ukratko iznijeti povijest i priča o svakoj od njih. Radi se o tri ulja na platnu iz druge polovice 18. i prve polovice 19. stoljeća.

Prva je i najstarija zavjetna slika obostrano oslikana koju nose Kobašani u procesiji. Nastala je 1764. godine kao zahvala za izbjegnutu smrt od kuge (PRILOG 1), a prikazuje, s jedne strane, sv. Obitelj s graničarima u uniformama koji hodočaste crkvi kod Kloštra, a s druge strane, sv. Roka i sv. Sebastijana.

Druga slika, svjetlijih tonova, prikazuje uznesenje Blažene Djevice Marije u nebo i veže uza se legendu o vraćanju slike iz Bosne. Ona je postala čudotvorna. Treća slika, koja također prikazuje uznesenje Blažene Djevice Marije u nebo, umjetnički je vrednija od prethodne (PRILOG 2). Tu čudotvornu sliku povjesničari umjetnosti smještaju u

odnosi se na Ukrajince grkokatolike koji u većem broju žive u selima Andrijevcima, Sibiru, Slobodnici, Kaniži i Šumeće. U najvećem broju žive u selima Kaniža i Šumeće gdje brojčano čine trećinu stanovništva.

drugu polovicu 18. stoljeća, dok se u arhivskim spisima kobaške župe datira u tridesete godine 19. stoljeća: „*Godine 1832. kapela smještena na zajedničkom groblju u Kloštru je bila ožbukana. Oltar Blažene Djevice Marije stoji već četrdeset godina neoslukan. Oltarnu je sliku načinio slikar Antun Keller iz Zagreba. Slika je rađena u i blagoslovio ju je podarhiđakon Antun Vukasović. Slika je u procesiji iz župne crkve prenesena na za nju pripravljeni oltar. Za vrijeme rada na slici župnik je slikara besplatno hranio.*“ (PRILOG 3) (Spomenica župe Kobaš, 1824-1960:8, Popis evidentiranih spomenika u Upravi za zaštitu kulturne bštine Konzervatorski odjel u Osijeku, reg. br. 15. – Inventar kapele Sv. Marije, Dukić, 2002: 50-59).

Legenda o čudotvornoj slici, koju je zapisao kobaški župnik, govori kako su je Turci odnosili u Bosnu na planinu Motajicu, a ona se sama vraćala natrag u Kloštar i tako nekoliko puta. Na mjestu gdje je prelazila vodu (Savu) čuje se zvuk zvona, a na planini se vidi trag u šumi. Druga verzija ove priče govori da su sliku donijeli franjevci pri bijegu iz samostana u Jajcu (Dukić, 2002: 54). Nama je zanimljivija pučka legenda o vraćanju slike s planine Motajice. U posljednjem odjeljku ovoga rada ponovno ćemo se osvrnuti na legendu o vraćanju slike.

Vratimo se sada prvoj i po postanku najstarijoj slici. Rekli smo kako je ona obostrano oslikana. S jedne su strane, sv. Rok i sv. Sebastijan, zaštitnici od kuge i lepre (PRILOG 4). S druge strane, slika sadrži, osim sv. Obitelji i graničara koji hodočaste u crkvu u Kloštru, još neke detalje. Prikaz sv. Obitelji nalazi se u gornjoj polovini slike. Donja polovina slike kompozicijski je načinjena od tri dijela.

Dio smješten u donjem lijevom uglu prikazuje molitvu svećenika, zatim graničare obučene u crvene hlače i plave bluze s crvenim gajtanima oko okovratnika i rukava. Među graničarima, jedan od njih ima plavu bluzu obrubljenu krznom, a po hlačama zlatom vezene motive. To je, vjerojatno, vojni zapovjednik Kobaša. Uz njega je, najvjerojatnije, njegova žena u plavoj bluzi i žutobijeloj dugoj haljini. Osim nje, ovdje se nalaze druge žene obučene u bijele haljine, a na glavi imaju bijele marame. Zaogrnutе su dugim crvenim ogrtačima (PRILOG 5).

U desnom donjem uglu nalazi se uokvireni natpis na latinskom jeziku „...PAROCH. KOBASS PRO. VITAREM MORTAS I. ITATE 1764.“⁵ koji kobaški župnik slobodno prevodi ovako: „*Župljani kobaške župe, da bi izbjegli opasnost od bolesti kuge, zavjetuju se Majci Božjoj godine 1764.*“ (PRILOG 1) (Dukić, 2002: 58).

Iznad toga natpisa nalazi se treći dio donje polovine slike. Prikazuje crkvu Uznesenja Blažene Djevice Marije oko koje ide procesija graničara obučenih u spomenute uniforme, zatim prikazuje žene obučene u bijele haljine i marame, u crvenim ogrtačima. S lijeve strane vide se ruševine tvrđave na ušću Orljave u Savu koje je vidio još Luka Ilić Oriovčanin (Ilić Oriovčanin, 1874: 72). U pozadini je bosanska planina Motajica. Zanimljivo je kako se desno od crkve, preko rijeke Orljave, nalazi visoko stablo koje ima suhi vrh. Po izgledu grana i malo krošnje koja je prikazana, najvjerojatnije je riječ

⁵ Latinski naziv, preuzet s fotografirane slike, teško je čitljiv te točnost njegova prijepisa treba uzeti s oprezom.

o nekome starom hrastu (PRILOG 6) (Dukić, 2002: 59). Moramo svakako biti oprezniji prije nego donesemo neki ishitren zaključak i ostaviti mogućnost da se slikar koristio umjetničkom slobodom, te naslikao stablo koje u stvarnosti nije postojalo. Dalje ćemo promotriti što nam različiti povijesni i arheološki izvori govore o samom svetištu.

Povijesne činjenice

Počeci naseljavanja ovog područja datiraju još iz paleolitika (prije 50.000 godina). Pronađeni su ostaci tragova neandertalskog čovjeka sjeverno od Nove Kapele u polupećini Kamenik (Marković, 1994).

U posljednjoj fazi pretpovijesti u središnjoj Europi počinje željezno doba koje je podijeljeno u dvije faze: rana željezna halštatska kultura (800.–450. pr. Kr.) i kasna željezna latenska kultura koja počinje od 450. pr. Kr. Nositelji tzv. latenske kulture u 4. st. pr. K. su Kelti. U broskom kraju Kelti se susreću s ilirskim plemenima Oserijatima, Breucima i Amantinima (Zaninović, 2003: 444-448). Kelti ne spaljuju pokojnike kao Iliri. Amuleti koje nose Breuci i Oserijati ukrašavani su motivima Sunca, zmije, ptice, jelena ili konja.⁶ Štovatelji su heliolatričkoga kulta koji prate motivi močvarnih ptica, jelena, likovi konja, koncentrični krugovi i slično. Latenska kultura prestaje i time keltska prevlast nad Ilirima u 1. st. pr. K. dolaskom Rimljana (Marković, 1994: 37-39).

Nedaleko srednjovjekovne crkve Blažene Djevice Marije, južno, na lokalitetu *Kremenice-Brežani* udaljenom oko kilometar, pronađeni su ostaci sopotske kulture. Sam prostor na kojem je smještena crkva kod Kloštra i groblje nalazi se na uzvisini koja se naziva *Greda* i koju rijeka Sava nikada ne poplavi. Dvjestotinjak metara istočno od crkve nalazi se lokalitet *Tribež*. Na desnoj strani rijeke Orljave nalazi se lokalitet *Dvorine*.

Na tome mjestu nalazila se rimska postaja Urbate kod koje je bio prijelaz preko Save. Ovo mjesto spominje Peutingerova tabla koja opisuje mjesta na putu od naselja Siscia do naselja Sirmium. Ono se nalazilo točno na ušću Orljave u Savu, a najnovija arheološka otkrića 2000. godine to su i potvrdila. Da su Rimljani na području Kloštra pokapali svoje mrtve svjedoči nam zapis kobaškog župnika Martinaševića koji je predao oko 1820. godine požeškom županu Čoki nadgrobni rimski spomenik s natpisom na latinskom jeziku koji u izvorniku glasi: „*TI. IVLIANUS AVREL. VETERANVS LEG. II ADIV. AN. LX VIVO SIBI ET HONORIAE CONVIGI PIENTISSIME V.S.P.*“ (*Tit Julijan Aurelije Veteran II. pomoćne legije godine 60. sebi živom i Honoriji najmilijoj supruzi – Živi u vječnom miru.*). Također iskapanjem novog korita rijeke Orljave 1829. godine, kako je zabilježio Luka Ilić Oriovčanin, pronađeno je mnogo građevnog kamena pokraj samog Kloštra (Ilić Oriovčanin, 1852.-1856.; Dukić, 2002: 18).

⁶ Zanimljivo da se motivi jelena (njih je najviše), ljudi, svastika, pentagrama, križa, ptice, točke, dvoglavne ribe nalaze urezani na nekoliko mjesta u vanjskim kamenim blokovima gotičke crkve sv. Demetrija u Brodskom Drenovcu (Oriovac – Prilozi za povijest mjesta, 1971).

Prvi i najstarije datirani spomen na postojanje crkve u Kloštru donosi nam posredno Luka Ilić Oriovčanin koji piše kako je na tornju kloštarske crkve vidio urezane dvije godine – 1020. i 1053.⁷ (Ilić Oriovčanin, 1852.-1864.). Prvi poznati posjednici crkve kod Kloštra, a vjerojatno i samostana uz nju, bili su templari koji dobivaju 1210. godine posjede u Požeškoj županiji (Buturac, 1995. i Spomenica župa kobaške, od 1824.-1961.). Kada je red templara ukinut 1312. godine, njihov posjed Kloštar dobivaju najvjerojatnije cisterciti, koji su od 1232. godine u Kutjevu i imaju posjede na Savi (Vukičević-Samaržija, 1986). Jesu li oni imali u svojoj vlasti Kloštar i prije ukinuća templarskog reda, nije poznato. Njihov boravak na ovim prostorima najbolje odražava do danas sačuvana gotička crkva kod Kloštra iz druge polovice 15. stoljeća (Ivanušec, 2004). Pojavom Turaka u Bosni cisterciti se povlače prema sjeveru, a njihove posjede dobivaju 1504. godine franjevci koji obnavljaju samostan. Turci konačno zauzimaju Slavoniju 1532. godine i prelaze Savu kod Kloštra. Tada ruše crkvu i samostan.

Mitološki kontekst

Posljednji dio rada odnosi se na moguće mitološke toponime koji se dadu naslutiti iz prethodno navedenih predaja i toponima razbacanih u okolni prostor. Najprije ćemo navesti one (ojkonime, oronime i hidronime) koji najbliže pokazuju moguće mitsko zaposjedanje prostora, a potom one koji se mogu dovesti u vezu s mitskim zaposjedanjem prostora, ali su predaleki svojim značenjem da bi ih se moglo uzeti kao pouzdane u rekonstrukciji. Stoga ćemo odrediti etimologiju nekih toponima u bližoj i daljnjoj okolici Kloštra koji možda daju naslutiti neke okvire u kojima se odvijala mitska predstava.

1. Toponimi koji ukazuju na moguće mitsko zaposjedanje prostora:

a) Gradina

Skok: 1. *grad* – ie. **gherdh* - “ograditi”, praslav. **gordō* – “ograda, vrt” sastojao se od dugog tankog drva,

2. *vrt, gradina* – “vrt” od lat. *hortus* > gr. *χόρτος*., odatle u stcslav. *gradō* “ogradoeno mjesto vrtal”.

a) Dvorine

Skok: *dvor* – ie.**dhuoros*, stperz. *duvarayā-maiy* “na mojim vratima”, ak. *duras*, sanskr. *dvāram* “vrata”, lot. *dvaras*, lit. *dvaras*.

Također oblik: *dvari, dveri* – ie. **dhv̥rjos*, arm. *z-durs* “van”, lat. *foris*, gr. *δύρα*, njem. *Tür*, got. *daúr*, lot. *duris*, lit. *dúr̃ys*.

⁷ Toranj se srušio 1951. godine. Godine 1958. sazidan je današnji toranj (Dukić, 2002: 39).

Silić: *dvor* – ie. **dhworom*, lat. *forum* – trg, prasl. **dvorǫ* – dvorište, rus. *dvor*, polj. *dwór*.

b) Kobaš

Skok: *koba* – sveslav. i praslav. **kobǫ* mitološki termin iz gatanja ptica: 1. dobar znak, 2. susret, 3. rdava slutnja, 4. vanjski izgled. Prvobitno mitološko gatanje po letu ptica.

Također isto u stčeš. *koba* – “gavran”, madž. *kaba* – “kobac”, stvnjem. *habuh*, nvnjem. *Habicht*, kslat. *capus* = *capys* etruš. Stoga možda naziv ptice i pred ie. riječ.

Također na –*ište*, *kobište* (Martić) = kobnište “mjesto gdje se kobi”, odatle *sukobiti se* u neprijateljskom smislu “sudariti se”.

Silić: a) *kob* – ie. **kob*, stir. *cob*: pobjeda, eng. *happen*: dogoditi se, rus. *kob’*: čarolija, stčeš. *koba*: uspjeh.

c) Tribež⁸ (Kobaš – toponim dvjestotinjak metara istočno od crkve Sv. Marije)

Skok: *treba* – “poganska žrtva”, strus. *trēba* – “oltar”, *trebnik* – “žrtvenik”, ali može biti i “krčevina”.

Silić: *prasl.* - **terbiti*, *stsl.* *trēbiti*: čistiti, *rus.* *terebit’*.

d) Jurin konak – vrh (369 m) jugoistočno od vrha Gradina u Bosni udaljen oko šest kilometara (Vojna topografska karta 1:50 000, 1961).

e) Crna kaljuga⁹ – udolina odmah ispod vrha Jurin konak (Veliki atlas Hrvatske u mjerilu 1:100 000, 2002).

2. Toponimi koji se mogu dovesti u vezu s mitskim zaposjedanjem prostora, ali im je značenje predaleko:

a) Motajica

Skok: *mesti* – prasl. *motovilo*, *motouzica* složenica < *mot* + *uzica* = *motuz* “konopac”, češ. *motouz*, slov. *mot(v)oz*, polj. *motwqz*, rus. *motovjazǫ*. Isto i *motka* = batina, šiba.

Silić: *motati* – obavijati, okretati, kružiti, uvijati – prasl. **motati* (rus. *motát’*, polj. *mo-tać*) ~ metati: bacati.

⁸ Premda Georg Holzer 2005. godine upozorava na mogućnost da toponim *trebišća* nema nikakve veze s praslvenskim izrazom **trēba* “žrtva”, već označava *istrijebljeno* zemljište, krčevinu nastalu u doba feudalizma (prema Belaj, 2006: 27), ipak jedno kazivanje iz Općine Klana u Kastavštini odvrća nas od te sumnje. Kao prilog tomu postoji zapis iz sela Klana koji govori o tome kako mladi neoženjeni momci odlaze na šest dana, u proljeće prije oranja, na vrh *Tribež* i tamo časte boga Ozrina. Cijeli tekst ima puno poganskih elemenata (<http://www.klana.net/pjesmice/starine.htm>, 15.7.2009.)

Potpuno isti toponim kod crkve Sv. Marije u Slavoniji i selu Klana u Kastavštini, *tribež!* No, da to nije slučajno vidi se u navedenom tekstu. U istom značenju u posavskim govorima staroštokavske akcentuacije imamo do danas žive izraze: *otribiti* – očistiti, *tribiti* – čistiti, kada seljaci u susjednim selima (Kuti, Kobaš) čiste žitarice ili mahunarke od vanjske ljuske. Kako staroštokavski posavski govor u sebi sadrži ostatke čakavskog govora (Ivšić, 1913; Pavičić, 2000), jasno je odakle potpuno isti naziv toponima *Tribež*.

⁹ Moguća usporedba s toponimom *Črne mlake* kod Ivanca koji se nalazi u istom odnosu na vrh Ivanščicu (Belaj, 2007: 427).

b) Pratuš

Skok: 1. *prati* – ie., baltoslav., sveslav., praslav. **p̃rati*, *perjo*, > “udarati, tući, prati rublje”, “udarati daščicom po nečistu rublju da se opere” Ie. **per* - “udarati”. Onaj koji udara, baca, tuče munje – “pere” < Perun.

c) Vlaknica

Skok: *vlakno* - ie. **ūolq-*, sansk. *valkám*, *valkás*, sveslav. i praslav. **volkno*. Etimološki srodno s *vuna*, *vlat*, *vlas*. Termin *vlakno* vezan za pređu i kudeljstvo. *vuna* – ie. **wel-* “izvedeno pašnjak, livada, zemlja mrtvih”.

d) Kamenita glava – vrh (516 m)

e) Kamenčić – vrh (213 m)

U tekstu već više puta spomenuta narodna predaja iz Kobaša i okolice o odnošenju slike preko Save na vrh obližnje bosanske planine Motajice, zatim njen čudesan samostalan povratak natrag u crkvu kloštarsku, pri čemu ona ostavlja trag na planini i na mjestu gdje je prelazila Savu čuju se zvona, daje nam uz navedene etimologije pojedinih toponima poticaj za rekonstrukciju možda nečega puno starijeg nego što iz svega dosad prikazanog vidimo.

Bosanska planina Motajica gledana s istoka prema zapadu ima tri gotovo jednaka vrha iza kojih zalazi sunce. Najviši vrh nosi naziv *Gradina* (652 m). Ostala dva vrha koji čine “tri glave” i pružaju se u smjeru juga od vrha *Gradina* zovu se *Bajlazi* (614 m) i *Lipaja* (641 m). Vrh *Gradina* udaljen je točno 5 km jugozapadno od crkve u Kloštru. Ispod vrha *Gradina* nalaze se prema rijeci Savi i nasuprot prekosavskom svetištu Kloštar niži vrhovi *Kamenita glava* (516 m), malo ispod *Pratuša* (476 m), još niže *Rastova kosa* (305 m), a najniži vrh prema Savi *Kamenčić* (230 m). Ispod toga vrha nalazi se selo *Vlaknica*. Na drugoj strani Save, slavonskoj, između vrhova *Kamenčić* i *Rastova kosa* nalazi se lokalitet *Dvorine*. Sjeveroistočno od Dvorina preko rijeke Orpljave nalazi se lokalitet i istoimeno svetište *Kloštar* (PRILOG 6). Jugoistočno od vrha *Gradina* na udaljenosti od šest kilometara nalazi se vrh *Jurin konak* (369 m), a ispod toga vrha je udolina *Crna kaljuga*.

Pokušat ćemo sada krenuti od predaje o “putovanju” slike preko Save na vrh Motajice i usporediti tu priču s konstrukcijom kada u tu strukturu priče uključimo druge pojmovne sadržaje, i pritom upotrijebimo zamišljaj. Nažalost, zbog nepostojanja izravnih mito toponima priča će imati dvije varijante s bljedim obrisima mogućih mitskih fragmenata.

Prva konstrukcija

»Na južnoj strani rijeke (Save) nalazi se *Gradina* – “ograđeno mjesto, vrt” u njemu stoluje onaj “gore”. S druge sjeverne strane rijeke nalazi se u mokroj i blatnoj nizini dom onoga “dole”. U jednom trenutku ovaj “odozdo” (selo *Vlaknica*, potok *Vlaknica*, močvarno polje *Vlaknica*, *Dvorine*), ugrabio “ženu” (Mokoš?) onoga “gore” i otišao

preko rijeke (Save) kod onoga "gore". Dolazi do sukoba "gornjeg" i "donjeg" negdje blizu *Gradine*. Vjerojatno je kod *Kamenite glave* ovaj "gore" prvi puta udario munjom. "Donji" je bježao prema rijeci. Na *Pratuši* ga "gornji" pravo pogodi, "donji" se neka-ko odvuče dalje, niže, blizu rijeke, a "gornji" ga dokrajči manjom munjom samljevenom kod *Kamenčića*. Kod *Vlaknice* (selo, potok i močvarno polje) u nizini koja je njegov kraj, tu se sakrije. Prelazi vodu preko "rijeke" (Save) kod *Dvorina* (vrata i prije-laz iz njegovog svijeta u Mokošin), gdje prelazi i kada ide "gore" na *Gradinu*. Cijelim putem gdje se bitka odvijala ostao je trag po planini, a na mjestu gdje je prelazio ri-jeku onaj "odozgo" opalio je za svaki slučaj munju.?¹⁰ (usp. Belaj, 1998: 42, 53-54, 70-72, 77, 80-81, 96, 185).

Druga konstrukcija

Ova je konstrukcija još zamagljenija. »Iza *Gradine* (vrta Gromovnikova) daleko na jugu, na vrhu *Jurin konak* (369 m)¹⁰. Gromovnikov sin spava. Spava prije nego dođe do oca (ne zna da mu je to otac) i dobije ruku njegove kćeri (ne znajući da mu je se-stra). Ili je to učinio nakon odlaska od oca s *Gradine* te tu na konak prispio.« (usp. Be-laj, 2007: 232-233).

Spomenuto je već kako su na lokalitetu *Kremenice-Brežani*, nedaleko svetišta Kloštar pronađeni ostaci neolitske, tzv. sopotske kulture. Neolitske kulture pratio je kult Velike Majke. Iliri, a kasnije Rimljani samo su prilagođavali postojeća svetišta svom pan-teonu.¹¹ Imamo dokaz kako su već Rimljani pokapali svoje mrtve na lokalitetu sveti-šta Kloštar.¹² Dolaskom Slavena na ovaj prostor moguće je da su ga oni zaposjeli i pri-lagodili svojim religijskim potrebama. Za ovu tvrdnju nema egzaktnih dokaza koji bi se odnosili na prostor i svetište kod Kloštra, barem za sada. Vrlo je vjerojatno da se na ovome mjestu nastavio štovati kult Velike Majke, kod Slavena Majke Zemlje poznatije pod nazivom Mokoš. Njeno je ime etimološki povezano s riječima "vlaga, mokro". Ona je bila vladarica plodnosti, vode, ženskih poslova i sudbine. Njezino štovanje unatoč kristijanizaciji u nekih istočnih Slavena zadržalo se čak do 16. stoljeća.¹³ Brojno fol-klorno gradivo u ruskoj i južnoslavenskoj predaji svjedoči o njenom poistovjećivanju

¹⁰ U Bosni odmah ispod vrha *Jurin konak*, u smjeru prema vrhu *Gradina*, imamo toponim za udolinu *Crna kaljuga*, poslije toga slijedi vrh *Kamenita glava* (434 m), a na sredini puta prema vrhu *Gradina* jest vrh *Jovanovo brdo* (561 m).

¹¹ U religioznim predindoeuropskim sustavima dominirao je kult Velike Majke, odnosno kult plodnosti. Takav je kult postojao i kod Ilira. Njegovi su različiti oblici doživjeli u različitim ilirskim područjima promjene koje, međutim, nisu bitno modificirale njegov sadržaj. Potom, prodorom Indoeuroljuna na Bal-kan kod Ilira se javlja solarni kult. Jelen je kao žrtvena životinja simbol Sunca već u brončano doba na ovome području (Stipčević, 1989: 145-149). Prilog tomu nalazimo u najbližoj, svega nekoliko kilometara udaljenoj, srednjovjekovnoj crkvi Sv. Dimitrija. Na njenome južnom kontraforu imamo primitivno i oš-tro stiliziran u kamenu urezan crtež jelena (Gvozdanović, 1972: 216). Višestoljetna je rimska vlast supsti-tuirala postupno ilirska božanstva rimskim (Stipčević, 1989: 154-157).

¹² Semantički odgovara veza između rimske Venere, kojoj je pripadao petak (lat. dies Veneris) i slavenske Mokoši kojoj je također pripadao petak (u pravoslavnom kultu figurira kao Sv. Petka) (Belaj, 2000: 122).

¹³ Pravoslavni izvor Nomokanon iz 16. st. u kojem ispovjednik pita ženu "Da li je išla Mokši?" ([http://hu-manuake.blogger.ba/arhiva/2005/03/18#24219](http://humanuake.blogger.ba/arhiva/2005/03/18#24219), 31.5.2008.)

s Marijom, Blaženom Djevicom Marijom (Belaj, 2007: 381). Stoga nakon pokrštavanja Slaveni je mogu štovati na području Kloštra kroz kršćansku pučku pobožnost kao Blaženu Djevicu Mariju – Majku Božju.¹⁴

Na temelju svega dosada rečenog sa sigurnošću smo potvrdili sljedeće:

1. Trag koji upućuje na mitsku radnju skriven u priči o krađi slike Blažene Djevice Marije i odnošenju preko rijeke Save na vrh planine i njen povratak nazad, pri čemu slika ostavlja vatreni trag u šumi, a kada prelazi rijeku u povratku čuje se zvonjava.
2. Toponime koji mogu upućivati na mitsko zaposjedanje prostora ili mogu imati mitsku pozadinu (Gradina, Dvorine, Trebišće, Kobaš, Jurin konak, Crna kaljuga, crkva Blažene Djevice Marije).
3. Toponime koji mogu posredno upućivati na mitsku pozadinu, ali tek u kontekstu da postoji više konkretnih toponima koji upućuju na mitsku pozadinu. Tako se ovi toponimi moraju uzimati sa znatnom sumnjom prilikom reinterpretacije (Motajica, Pratuša, Vlaknica, Kamena glava, Kamenčić).
4. Vodu (rijeku Savu) koja odvaja crkvu Blažene Djevice Marije od toponima Vlaknica (potok, selo, močvarno polje) i vrha Gradina.

Na temelju ovdje prezentiranih činjenica (mito toponimi, povijesna literatura i zapisi, arheološki dokazi, priča kazivača) uspjeli smo ponuditi rekonstrukciju slavenskog mitskog zaposjedanja prostora. Nedostatak konkretnih mitskih toponima nadoknadi li smo mnogim povijesnim i arheološkim činjenicama vezanim za samo svetište i njegovu bližu okolicu, uspoređujući ih s potvrđenim i prihvaćenim znanstvenim spoznajama iz etnologije, arheologije i povijesti. Njihovim kronološkim izlaganjem i sustavnom interpretacijom, činjenično, ali prije svega semantički, dokazali smo ne samo prikrivenu slavensku mitsku komponentu, već i religijsko i kulturno prisutnost pretpovijesnih i povijesnih kultura i naroda koji su živjeli oko današnjeg svetišta, i na tome „svetom mjestu“ ispunjavali svoje religijske potrebe.

Činjenica je da je prostor u kojem se dogodilo mitsko zaposjedanje prostora danas podijeljen između dvije države, Hrvatske i Bosne, te zbog objektivnih okolnosti terensko

¹⁴ Iako je teško održiva i dokaziva pretpostavka da je dom Mokoši bio na prostoru močvarnog i mokrog zemljišta, možda negdje oko prostora toponima Vlaknica, a svetište Blažene Djevice Marije Velesov dom, bog povezan sa seljacima, seoskim imetkom, stokom, bolestima i smrću (usp. Belaj, 2007: 84), moguće je objašnjenje da je tijekom vremena, kada dolazi do supstitucije njihovih poganskih imena kršćanskim, došlo do zamjene mjesta Velesa s Blaženom Djevicom Marijom (Belaj, 2009: 170-171). Tada bi struktura mitskog zaposjedanja prostora odgovarala najvećem broju do sada otkrivenih i potvrđenih takvih mjesta. Imali bismo najdužu stranicu koja spaja „onoga gore“ i „onoga dolje“, a žensku točku negdje uz vodu, ali nju nije moguće utvrditi, osim ako na njen trag da je postojala ne bi upućivao toponim Dvorine (usp. Juraj Belaj, 2009: 91, usp. Pleterski, 1996). Premda ovu pretpostavku nije bilo moguće dokazati, i jedino odgovara u semantičkom smislu, ipak je prema dosadašnjim znanstvenim spoznajama poznat slučaj da je Blažena Djevica Marija supstituirala Velesovo mjesto, onaj na Pelješcu (usp. Belaj, 2009: 193). Također ono što podupire ovu pretpostavku jest da je na području svetišta Blažene Djevice Marije bilo Velesovo mjesto je groblje, gdje su pretkršćanski Slaveni predavali tijela pokojnika u podzemni svijet Velesa (Belaj, 2009: 175).

istraživanje u drugoj državi nije bilo moguće provesti. Dodatni problem predstavlja i činjenica što su ovi krajevi bili izloženi turskim osvajanjima, velikim migracijama stanovništva, što je rezultiralo nestankom najranije doseljenoga hrvatskog stanovništva koje je sa sobom donijelo stara vjerovanja i mitski zaposjelo prostor. Naročito su se brojna etnička i jezična zaposjedanja prostora dogodila na bosanskoj strani istraživanog prostora gdje se u toponimima nazire prisutnost turskog, vlaškog i srpskog etničkog elementa.¹⁵ Posljedica je toga nedostatak konkretnih mito toponima za egzaktnu potvrdu uočenih struktura.

Ipak, premda malen, broj prikrivenih mito toponima, iako ne može izričito dokazati mitsku radnju u prostoru kao što je to slučaj u zapadnim i južnim krajevima Hrvatske, upućuje na zaključak da su Slaveni (Hrvati) na ovom prostoru (svetištu kod Kloštra) do pokrštanja održavali svoje poganske obrede kao i narodi koji su tu bili prije njih.

Zaključak

Promatrajući svetište Majke Božje odnosno Blažene Djevice Marije kroz kazivanja, povijesne izvore, etimološko-mitsko-prostornu analizu, stavili smo ga u jedan drugi kontekst od onog u kojem je do sada pribivao (religijski). Ovakvim pristupom istraživanju na vidjelo su izišle do sada nepoznate i nove činjenice o tome mikro prostoru.

Osim toga, ovim radom smo iščitali i zamijetili mnoge elemente za provedbu istraživanja drugačijom metodom, uvjetno rečeno kulturno-antropološkom, kojom bi ozračili kulturu hodočasnika, kulturu samog događaja i pojave tijekom hodočašća, da pače, to bi svakako bilo potrebno.

I na kraju, svetište kod Kloštra ovim je radom dobilo jednu novu dimenziju do sada nepoznatu našoj kulturnoj i znanstvenoj zajednici. Konačno, možemo cijeli tekst iščitati u nekoliko razina. Prva razina pokazuje kako "sveta mjesta" imaju kontinuitet "dugog trajanja", tisućama godina, a struktura im ostaje vrlo čvrsta, gotovo nepromjenjiva. Druga razina, predmet pučkog obožavanja, struktura je koja se mijenjala tijekom vremena (Velika majka, Mokoš, Majka Božja). Treća struktura, najviše podložna mijenjanju, ljudske su zajednice koje su nastanjivale i nastanjuju prostor oko Kloštra posljednjih tri tisuće godina.

¹⁵ Npr. Kurbegova kosa – upućuje na tursko prisustvo, Elinska kosa – od Jelin, Jelinka = Grk, Grkinja (prema Skok, 1971: 772) – upućuje na vlaško prisustvo ili Jovanovo brdo – na srpsko prisustvo i sl.

Izvori

Ilić Oriovčanin, Luka: "Starožitnosti kraljevstva Slavonije", rukopis 1852.-1864.?, fond Rariteti (R 3252), Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb.

Popis evidentiranih i registriranih spomenika kulture u Kobašu, Uprava za zaštitu kulturne baštine - Konzervatorski odjel u Osijeku, reg. br. 15. – Inventar kapele Sv. Marije – evid. 66.

Spomenica župe Sv. Ivana Krstitelja u Kobašu, 1824.-1960., Župni ured u Kobašu.

Vojne topografske karte 1:50000, 1885., 1930., 1961.

<http://humnauke.blogger.ba/arhiva/2005/03/18#24219>, (31.05.2008.).

<http://www.klana.net/pjesmice/starine.htm>, (15.07.2009.)

Literatura

Belaj, Juraj. 2009. "Martin-breg između poganstva i kršćanstva", *Studia ethnologica Croatica*, Zagreb, vol. 21, str. 79-99.

Belaj, Vitomir. 1998. *Hod kroz godinu*, Golden marketing, Zagreb.

Belaj, Vitomir. 2000. „Uz Katičićevu rekonstrukciju tekstova o baltoslavenskoj Majci bogova“. U *Trava od srca: Hrvatske Indije II*. urednici Ekrem Čaušević... et. al. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: Filozofski fakultet, str. 113-127.

Belaj, Vitomir. 2006. Mit u prostoru. U: *Mošćenički zbornik*, god. 3, broj 3, Mošćenice, str. 1-38.

Belaj, Vitomir. 2007. *Hod kroz godinu*, 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Golden marketing, Zagreb.

Belaj, Vitomir. 2009. "Poganski bogovi i njihovi kršćanski supstituti", *Studia ethnologica Croatica*, Zagreb, vol. 21, str. 169-197.

Buturac, Josip. 1995. *Pisani spomenici Požege i okolice 1210.-1536.*, Jastrebarsko.

Čapo-Žmegač, Jasna. 1998. Seoska društvenost – Odnosi među ljudskim zajednicama, u: *Etnografija – svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica Hrvatska, Zagreb, str. 288-295.

Dukić, Mijo. 2002. *Kloštar u Kobašu*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2003.

Gvozdanović, Vladimir. 1972. „St. Demetrius at Brodski Drenovac“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Zagreb, vol. 5, No. 1, str. 211-221.

Ilić Oriovčanin, Luka. 1874. *Lovoričke Gradiškoga narodnoga graničarskoga puka broj 8*, Zagreb: kod Franje Suppana kr. pov. knjigotiskara i knjigoteržca

Ivanušec, Ratko. 2004. Konzervatorska studija, Grobljanska kapela Uznesenja B. D. M. u Kloštru – Slavonski Kobaš, Osijek.

Ivšić, Stjepan. 1913. "Današnji posavski govor", *Rad JAZU*, Zagreb, knjiga 196., str. 124-254 (I); *Rad JAZU*, Zagreb, knjiga 197., str. 9-138 (II).

Marković, Mirko. 1994. *Brod i okolica*, Slavonski Brod.

Opći religijski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002.

Oriovac – Prilozi za povijest mjesta, 1971. Oriovac: APEL Zavod za ekonomsku propagandu i publicitet Zagreb.

Pavičić, Stjepan. 2000. "Bosna: migracije", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 16, br. 4, str. 333-357.

Pleterski, Andrej. 1996. Strukture tridelne ideologije pri Slovanih. U: *Zgodovinski časopis 50*, Ljubljana, str. 163-185.

Skok, Petar. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. I-IV., JAZU, Zagreb.

Stipčević, Aleksandar. 1989. *Iliri: povijest, život, kultura*, II. dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb. *Veliki atlas Hrvatske u mjerilu 1:100 000*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2002.

Vukičević-Samaržija, Diana. 1986. *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.

Kazivač

Manda Ferić rođ. 1926. iz Kuta

7.01

7.02

7.03

7.04

7.05

7.06